

І. В. Дворкін

УКРАЇНСЬКІ МУЗЕЙ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ „НАШЕ МИНУЛЕ” (1918 – 1919 рр.)

У статті аналізуються публікації часопису „Наше минуле” (1918 – 1919 рр.), що висвітлюють розвиток музейної справи України періоду національно-демократичної революції.

Ключові слова: музей, музейна справа, національно-демократична революція, періодика.

В статье анализируются публикации журнала „Наше минуле” (1918 – 1919 гг.), освещающие развитие музейного дела Украины периода национально-демократической революции.

Ключевые слова: музей, музейное дело, национально-демократическая революция, периодика.

The publications of „Nashe mynule” magazine (1918 – 1919), which illuminate the development of museum affairs of Ukraine during the national-democratic revolution, are analyzed in the article.

Key words: museum, museum affairs, national-democratic revolution, periodical press.

Постановка проблеми. Розвиток музейної справи в Україні у період національно-демократичної революції проходив в умовах відновлення національної державності, значної активізації процесу національно-культурного відродження. Його складовою стало посилення зацікавленості культурною та історичною спадщиною українського народу, що сприяло розвиткові музейництва. З іншого боку, важкі умови Громадянської війни, постійна зміна влади, звичайно ж негативно відбилися на становищі музейної справи.

Незважаючи на значну кількість публікацій як спеціальних, так й узагальнюючих праць з історії музейної справи періоду національно-демократичної революції [Див., наприклад: 1-3], наразі залишається актуальною розробка джерельної бази історії українського музейництва цього періоду. Джерельна база історії музейництва імперського періоду є достатньо широкою, особливо для періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. Науковці мають доступ до каталогів та музейних покажчиків, опублікованих звітів, значної кількості публікацій у періодичній пресі тощо. Водночас, джерел, принаймні опублікованих, доступних для широкого кола дослідників українського музейництва часів революції 1917 – 1920 р. обмаль, тож їх виявлення та дослідження залишається актуальним.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз публікацій журналу „Наше минуле”, що висвітлюють розвиток українського музейництва у 1918 – 1919 рр.

Аналіз актуальних досліджень. Розвиток видавничої справи періоду революції загалом й діяльність видавничого товариства „Друкарь”, що видавало часопис, зокрема були висвітлені у публікаціях Г. Рудого та І. Клименко [4; 5]. На-

томість, дослідження публікацій часопису під кутом зору вивчення історії українського музейництва не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Отже, журнал історії літератури й мистецтва „Наше минуле” існував протягом неповних 1918 – 1919 рр. Усього, починаючи з літа 1918 р. світ побачили чотири номери часопису, що виходив раз на два місяці. Ідея видання журналу належала видавничому товариству „Друкарь”, яке було засновано 1916 р. у Петрограді, а у 1917 р. переїхало разом з власною друкарнею та книгарнею до Києва [5].

Як зазначали у першому номері „Нашого минулого” його видавці та редакція, ідея видання виникла на початку революції, коли відкрилася можливість вільно писати про те, що було раніше заборонено, а саме про те, „що освітлює невпинну боротьбу українського народу за його політичні права й одвічні демократичні ідеали, а також національну своєрідність його традицій в письменстві, культурі й мистецтві” [6, с. 5]. Редактором часопису був Павло Зайцев – відомий літературознавець, історик літератури, громадський та політичний діяч (член ЦК Української партії соціалістів-федералістів, Директор департаменту загальних справ міністерства освіти УНР) [7, с. 198]. Автором обкладинки та оформлення журналу був відомий художник, один з засновників та ректор Української академії мистецтв, автор дизайну грошових знаків та марок УНР Григорій Нарбут [8, с. 398].

Відповідно до мети видання, у журналі друкувалися наукові статті та розвідки з історії, культури, мистецтва України, публікувалися джерела з коментарями до них, рецензії, бібліографія українознавчих праць тощо. Кожен з випусків журналу мав обсяг 13 – 15 друкованих аркушів; перше та друге числа вийшли друком у 6500 та 5000 примірників відповідно [4].

Починаючи з другого числа у журналі з'являється рубрика „Хроніка”, де подається інформація про актуальний стан наукових інституцій та товариств, архівної справи, музеїв, пам'яток мистецтва та старовини, пам'ятників й некрополів. Ці відомості, на нашу думку, є досить інформативними та часто унікальними джерелами з історії розвитку науки й культури, зокрема й музейництва, періоду національно-демократичної революції. Так, наприклад, у другому числі журналу у зазначеній рубриці висвітлюється історія відкриття Академії наук України, організація Національної бібліотеки України, поновлення діяльності Українського наукового товариства тощо.

Інформація, що подавалася у журналі часто основана на публікаціях періодики того часу. Це, зокрема: „Відродження”, „Нова Рада”, „Вільне життя”, про що свідчать посилання на них. Вочевидь, згадані періодичні видання, сьогодні є важкодоступними для науковців, а зібрання відомостей з них в одному виданні має велике значення. А в цілому, часопис „Наше минуле” є багато в чому унікальним виданням періоду бурхливих революційних подій, що доступний сучасному дослідникові.

Надалі розглянемо публікації журналу, що відносяться до історії музейної справи України. Зазначимо, що під час національно-демократичної революції в Україні продовжували працювати раніше існуючі музеї, переважно у тих самих організаційних формах, розроблялися та частково втілювалися у життя нові музейні проекти, зокрема планувалося відкриття Національного українського музею (на основі колекцій Київського художньо-промислового музею, створеного у 1899 р.). Головним ідеологом створенням Національного музею був завідувач Київського міського музею М. Біляшівський, який звертався із пропозиціями до Генерального секретаріату, гетьманського уряду, Директорії [9, с. 20-21]. Епопею з відкриттям музею можна, зокрема, простежити за публікаціями „Нашого минулого”. Так, у 1918 р. розпочалась закупівля речей для Українського національного музею на спеціально асигновані для цього кошти. Зокрема, були придбані роботи Т. Шевченка, у тому числі 7 офортів, серія українських історичних портретів, колекція зброї XVIII століття тощо [10, с. 202]. Речі, що куплялися для музею, оцінювалися спеціальною закупівельною комісією, до якої входили відомі мистецтвознавці та історики: П. Дорошенко (голова), в М. Біляшівський, Г. Нарбут, В. Модзалевський, Д. Щербаківський та ін. Також у журналі подавався список одержаних комісією експонатів [11, с. 147].

У січні 1919 р. Рада міністрів УНР ухвалила законопроект, який так і не став законом через від'їзд Директорії з Києва. Згідно з ним, в основу музею, створеного на базі Київського міського музею, мали увійти наступні відділи: археологічний, історичний, нумізматичний, етнографічний, пластичних мистецтв та бібліотека. На утримання планувалося виділяти 933600 крб. щорічно [12, с. 180].

З публікацій часопису ми також дізнаємося про роботу Київського художньо-промислового музею. Під час революції його колекції поповнювалися переважно за рахунок меценатів. У підсумку, протягом 1918 р. до музею поступило в історичний відділ – 407 речей, в етнографічний – 433 (зокрема 176 глиняних виробів), археологічний – 197 [13, с. 148].

З приходом до Києва радянської влади Київський художньо-промисловий музей був націоналізований й перейменований на „Перший державний”. Основна задача музею у перші місяці 1919 р. полягала в охороні пам'яток старовини. До музею працівники відділу охорони старовини при Народному комісаріаті освіти звозили цінні речі переважно з „буржуазних” будинків, покинутих хазяїнами, а також будинків, реквізованих для різних державних установ. З нього планувалося створити фонд для поповнення київських та провінційних музеїв. У музеї знову було відкрито відділ „Старий Київ”, де були представлені старі види Києва, плани, літографії, київських стародруків [12, с. 181].

Інші київські музеї також потрапили в коло зору редакторів нашого часопису. Подаються відомості про скрутне становище Київського військово-історичного-музею, який підпорядковувався військово-науковому відділу Генерального штабу (очолював О. Благодір). Музей значно збагатився пам'ятками війни та революції, проте втратив своє приміщення і його експонати були „звалені” в підвалі архіву Генерального штабу [14, с. 202].

Найбагатший приватний дореволюційний київський музейний заклад – Музей мистецтв Ханенків – після приходу до влади у місті у 1919 р. більшовиків було націоналізовано, він отримав статус Другого державного. Музей був відкритий для публіки, до нього призначався штат консерваторів на чолі з Г. Лукомським, було створено комісію з метою впорядкування колекції на чолі з Г. Нарбутом [15, с. 181 – 182]. З публікації у журналі ми також дізнаємось про Музей українського наукового товариства у Києві, в якому зберігалися етнографічні, природознавчі та мистецькі колекції. Під час революційних подій його зібрання збереглися, проте на улаштування музею у новому при-

міщенні по вулиці Трьохсвятительській 23 не вистачало фінансування [16, с. 183].

Значна увага приділялася стану справ у провінційних музеях, відкриттю нових музейних закладів. Так, відслідковувалося намагання громадськості провінційних міст та містечок на хвилі національно-культурного відродження відкрити власні музейні осередки. Зокрема, зазначалося, що у Житомирі при Першій хлопчачій гімназії було засновано „український музей”, в якому зберігалися речі, пов’язані з Україною (портрети українських письменників, побутові старовинні речі, архівні документи). У повідомленні, присвяченому музею, висловлювалося побажання, що новостворена колекція є лише зерном майбутнього музею [17, с. 204]. У Білій Церкві та Черкасах завдяки діяльності місцевих „Просвіт” розпочалась розбудова музейних закладів. У Черкасах була зорганізована „музейна комісія”, яка зверталася до громадськості із проханням про допомогу [18, с. 205; 19, с. 205]. Наступні публікації повідомляють про спроби утворення Маріупольського міського музею та відродження Лубенського українського музею [20, с. 150; 21, с. 184].

Не оминула редакція часопису стан справ у вже існуючих провінційних музеях. Значна увага була приділена чернігівським музеям, й зокрема справі їх об’єднання. Так, повідомлялося про надзвичайно важке становище головного музею Чернігова – Музею українських старожитностей В.В. Тарновського. Музей був постійно зачинений, експонати перебували у незадовільному стані. Водночас, не проводилася робота з виявлення та збереження пам’яток старовини, яких було чимало на ринках міста [22, с.202]. Музей архівної комісії також опинився у дуже скрутних умовах: практично було призупинене його фінансування. Комісія не мала можливості навіть сплатити зарплату сторожу [23, с. 204]. Значна частина зібрання Чернігівського єпархіального давньосховища також постраждала у період Громадянської війни [24, с. 183]. Серед чернігівської громадськості з початку ХХ ст. назривала думка про необхідність об’єднання усіх місцевих музеїв в один. Із приходом радянської влади це питання нібито було вирішено позитивно: було визнано принципово необхідним об’єднати всі чернігівські музеї, створювалася спеціальна комісія для виробітки статуту, проте для музею не знайшлося достатнього приміщення [25 с. 183]. Зазначимо, що давній задум об’єднання усіх чернігівських історичних музеїв був втілений у життя лише 1923 р.

Становище Катеринославського музею ім. О.Н. Поля. Також було надскрутним: у багато

разів скоротилося фінансування закладу, зменшилася кількість штатних працівників, музею бракувало приміщення. Незважаючи на важкі умови, музей продовжував приймати відвідувачів [26, с. 149]. Ми також дізнаємося про спроби українізації існуючих музеїв, зокрема у Херсоні відділ охорони пам’яток старовини і мистецтв звернувся до міського музею з пропозицією про реорганізацію останнього в „Історичний музей Херсонщини” та відкриття при ньому відділу української старовини [27, с. 150].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки зазначимо, що журнал „Наше минуле”, що виходив у світ протягом 1918 - 1919 рр., є досить інформативним, багато в чому унікальним джерельним комплексом з історії українського музейництва періоду національно-демократичної революції. Публікації часопису в динаміці висвітлюють діяльність як вже існуючих музейних осередків, так і новостворюваних закладів. Повідомлення у ньому дають змогу ознайомитись із нерезалізованими музейними проектами періоду революції, у тому числі й зі спробою відкриття у Києві Національного українського музею. На нашу думку, наразі залишаються актуальними виявлення, аналіз та дослідження нових джерельних комплексів, що висвітлюють історію українського музейництва дорадянського періоду, зокрема й періодики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам’яток культури в Україні / О. Нестуля. – Київ, Полтава, 1994. – 240 с.
2. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : монографія / Д.Ф. Розовик. – К., 2002. – 311 с.
3. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньковська. – К., 1997. – 140 с.
4. Рудий Г. Розвиток музейної справи за доби Центральної Ради й Української держави (за матеріалами української преси 1917 – 1918 рр.) // <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/12/2/15.pdf>
5. Клименко І.В. Видавниче товариство „Друкар” (1916 - 1924): склад та зміст архівного фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/rksu/v_10/PDF_10/rksu_2005_10_08.pdf
6. Від редакції // Наше минуле. – 1918. – Ч. 1. – С.5.
7. Ясь О.В. Зайцев Павло Іванович // Енциклопедія історії України: Т. 3. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 198 – 199.

8. Нарбут Георгій Іванович // Художники України: енциклопедичний довідник. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 398 – 399.
  9. Ковтанюк Н. Національному музею історії України – 110 років // Історичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 16 – 34.
  10. Київський художньо-промисловий і науковий музей // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 201 – 202.
  11. Національний український музей // Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 147.
  12. Національний український (перший державний) музей // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 180 – 181.
  13. Київський художньо-промисловий музей в 1918 році // Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 148.
  14. Військово-історичний музей // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 202.
  15. Другий державний музей (бувний Ханенків) // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 181 – 182.
  16. Музей українського наукового товариства в Києві // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 183.
  17. Український музей у Житомирі // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 204.
  18. Білоцерківський музей // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 205.
  19. Черкаський музей // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 205.
  20. Маріупольський музей повітового земства // Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 150.
  21. Лубенський історичний музей // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 184.
  22. Музей В.В. Тарновського в Чернігові // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 202 – 204.
  23. Чернігівський історичний музей Міський та Архівної комісії // Наше минуле. – 1918. – Ч. 2. – С. 204.
  24. Чернігівське єпархіальне древлехраніліще // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 183.
  25. Справа об'єднання музеїв міста Чернігова // Наше минуле. – 1919. – Ч. 1–2. – С. 183.
  26. Катеринославський музей А.Н. Поля // Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 149.
  27. Херсонський міський музей старовини Херсонщини // Наше минуле. – 1918. – Ч. 3. – С. 150.
-